

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 10. prosince 2021 ve věci č. 15379/16 – *Abdi Ibrahim proti Norsku*

Velký senát jednomyslně shledal porušení práva na respektování rodinného života ve smyslu článku 8 Úmluvy v řízení o svolení k osvojení dítěte matky muslimského vyznání pěstouny křesťanského vyznání. Vnitrostátní orgány sice vyvinuly snahu nalézt vhodné pěstouny, nicméně při svolení k osvojení nevzaly dostatečně v potaz zájem stěžovatelky na zachování vazeb dítěte na jeho kulturní a náboženský původ. Neexistovaly přitom výjimečné okolnosti, které by odůvodňovaly úplné přerušování vazeb mezi matkou a dítětem. Soud se rozhodl neposuzovat přání matky vychovávat syna v souladu s její muslimskou vírou samostatně na poli článku 9 Úmluvy, ale jako součást stížnostních námitek založených na článku 8 Úmluvy.

I. Skutkové okolnosti

Stěžovatelka se narodila v Somálsku, v listopadu 2009 porodila ještě jako nezletilá v Keni syna. V červnu 2010 jí byl v Norsku udělen status uprchlíka. Dítě bylo matce odebráno a v prosinci 2010 umístěno k pěstounům křesťanského vyznání, zatímco stěžovatelka navrhovala, aby bylo svěřeno do péče jejích příbuzných žijících v Norsku nebo do somálské či muslimské pěstounské rodiny. Asistovaný styk byl stanoven na čtyři dvouhodinové návštěvy ročně, následně na jednu hodinu šestkrát ročně.

V soudním řízení o zbavení rodičovské odpovědnosti a svolení k osvojení dítěte pěstouny stěžovatelka nepožadovala vrácení dítěte do péče s ohledem na dobu strávenou u pěstounů, ke kterým přilnulo, avšak požadovala možnost styku za účelem zachování kulturních a náboženských kořenů dítěte. Odvolací soud v rozsudku z května 2015 uvedl, že dítě bylo svěřeno pěstounům jako roční a strávilo u nich 4,5 roku. Pěstouny považovalo za své rodiče a bylo na ně vázáno. Ačkoli se orgány péče o dítě snažily najít pěstounskou rodinu s kulturním a náboženským prostředím podobným matce, neuspěly, jelikož takových pěstounů byl nedostatek. Osvojitelé si nepřáli otevřenou adopci s možností budoucího styku dítěte s matkou, a to rovněž s ohledem na úmysl dítě pokřtít. Dle odvolacího soudu by pokračující pěstounská péče mohla přinést problémy v souvislosti s přáními matky, např. aby dítě podstoupilo obřizku nebo studovalo korán.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

Senát druhé sekce Soudu jednomyslně dospěl v rozsudku ze dne 17. prosince 2019 k závěru o porušení práva stěžovatelky na respektování rodinného života chráněného článkem 8 Úmluvy. Věc byla na žádost stěžovatelky postoupena velkému senátu Soudu.

Vláda České republiky spolu s některými dalšími subjekty, včetně osvojitelů nezletilého, vstoupila do řízení před velkým senátem podle čl. 36 odst. 2 Úmluvy.

A. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKŮ 8 A 9 ÚMLUVY

Stěžovatelka namítala, že zbavením rodičovské odpovědnosti a svolením k osvojení dítěte pěstouny došlo k porušení jejího práva na respektování rodinného života ve smyslu článku 8 Úmluvy. Dále namítala, že osvojením dítěte křesťanskou rodinou došlo k porušení jejího práva na svobodu náboženského vyznání dle článku 9 Úmluvy.

1. Rozsah přezkumu

Soud v první řadě uvedl, že velký senát nemůže přezkoumávat části stížnosti, které byly prohlášeny za nepřijatelné předchozím rozhodnutím senátu (*Ilmseher proti Německu*, č. 10211/12 a 27505/14, rozsudek velkého senátu ze dne 4. prosince 2018, § 100). Senát prohlásil za přijatelnou část stížnosti týkající se zbavení rodičovské odpovědnosti a svolení k osvojení dítěte pěstouny. Nutnost zasadit přezkoumávané řízení do kontextu celého případu však vyžaduje vzít do určité míry v potaz rovněž

průběh předcházejícího řízení (*Strand Lobben a ostatní proti Norsku*, č. 37283/13, rozsudek velkého senátu ze dne 10. září 2019, § 148).

2. Právní charakteristika stížnostních námitek

Hlavním důvodem žádosti stěžovatelky o postoupení věci velkému senátu bylo rozhodnutí senátu podřadit všechny její námitky pod článek 8 Úmluvy, a nikoli částečně pod článek 9 Úmluvy. Soud poznamenal, že stížnostní námitky na poli obou článků se týkají stejných opatření, a to zejména zbavení rodičovské odpovědnosti a svolení k osvojení dítěte. Soud uznal, že námitky na poli článku 9 Úmluvy dosáhly „úrovně přesvědčivosti, vážnosti, soudržnosti a důležitosti“, takže spadají pod ochranu uvedeného článku (*Ýzzettin Doğan a ostatní proti Turecku*, č. 62649/10, rozsudek velkého senátu ze dne 26. dubna 2016, § 68). Odebrání dítěte z rodiny také nevyhnutelně omezilo svobodu biologické matky projevovat své náboženské nebo jiné filozofické přesvědčení při výchově dítěte. Soud však přesto nepovažoval za nutné námitku stěžovatelky stran výběru pěstounů a jejího přání vychovávat dítě v souladu s muslimskou vírou posuzovat samostatně na poli článku 9 Úmluvy, ale jako nedílnou součást její stížnosti založené na článku 8 Úmluvy, který bude vyložen a použit ve světle článku 9 Úmluvy. Uvedený přístup Soud ostatně zvolil v řadě případů, kdy stížnost považoval za vhodnou charakterizovat s odkazem na jedno ustanovení Úmluvy, byť se dotýkala také zájmů chráněných jinými články Úmluvy a jejími protokoly (např. článek 9 ve světle článku 11 Úmluvy – *Ýzzettin Doğan a ostatní proti Turecku*, cit. výše, § 93; nebo článek 11 ve světle článků 9 a 10 Úmluvy – *Young, James a Webster proti Spojenému království*, č. 7601/76 a 7806/77, rozsudek ze dne 13. srpna 1981, § 57).

3. Soulad s článkem 8 Úmluvy

Soud předně poznamenal, že stěžovatelka nežádala vrácení dítěte do péče, ale možnost se s dítětem i nadále stýkat. Odvolací soud založil rozhodnutí o osvojení na 4,5letém pobytu dítěte u pěstounů, na jeho negativních reakcích na styk s matkou, na přilnutí k pěstounům a na jeho zranitelnosti a potřebě stability. Osvojení na rozdíl od pokračující pěstounské péče neumožnilo požadovat v budoucnu svěřeni dítěte do péče a vyloučilo budoucí spory mezi matkou a pěstouny ohledně jejich rozdílných náboženských vyznání. Pěstouni si nepřáli tzv. otevřenou adopci, čímž byl vyloučen budoucí styk. Dle Soudu osvojení vedlo k náboženské konverzi dítěte v rozporu s přáním matky. Úplné zpretrhání rodinných vazeb je přitom možné jen za výjimečných okolností odůvodněných nejlepším zájmem dítěte. Skutečnost, že stěžovatelka nepožadovala vrácení dítěte do péče, nezbavovala vnitrostátní orgány povinnosti zachovat rodinné vazby a umožnit styk (*Strand Lobben a ostatní proti Norsku*, cit. výše, § 206 a 207). Dle Soudu se vnitrostátní orgány soustředily na nejlepší zájem dítěte namísto zachování spravedlivé rovnováhy mezi zájmy dítěte a jeho matky. Posouzení vnitrostátními soudy navíc vykazovalo nedostatky. Odvolací soud své rozhodnutí založil v převážné míře na vazbě dítěte k pěstounské rodině, přičemž zásadní úlohu hrály negativní reakce dítěte na kontakt s matkou. Soud si však povšiml, že styk probíhal pouze několik hodin ročně (mezi rokem 2013 a květnem 2015, kdy rozhodoval odvolací soud, se dítě s matkou setkalo dvakrát), takže představoval pouze omezený důkaz ohledně nejlepšího zájmu dítěte (tamtéž, § 221). Odvolací soud se v odůvodnění zabýval primárně možnými důsledky odnětí dítěte z péče pěstounů, nikoli důvody ukončení styku dítěte s matkou. Pro odvolací soud měl větší význam nesouhlas pěstounů s otevřenou adopcí než zájem stěžovatelky na zachování rodinných vazeb. Soud dále odvolacímu soudu vytkl jeho úsilí předejít budoucí žádosti stěžovatelky o vrácení dítěte do péče a změny rozsahu styku v budoucnu, přičemž procesní práva stěžovatelů jsou součástí práva na respektování rodinného života (*M. L. proti Norsku*, č. 43701/14, rozsudek ze dne 7. září 2017, § 95).

Pokud jde o zvláštní okolnosti případu ohledně přání stěžovatelky vychovávat syna v souladu s její muslimskou vírou, odvolací soud neshledal, že by norské právo zakazovalo adopci dítěte muslimského původu. Odkázal přitom na čl. 20 odst. 3 Úmluvy o právech dítěte, který rovněž v případech osvojení vyžaduje, aby se bral v potaz etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ dítěte. Dále zmiňoval nedostatek pěstounů z menšinového prostředí a kulturního zázemí obdobného stěžovatelce. Soud konstatoval, že jeho pravomoc je omezena na období let 2013–2015, a nikoli na rok 2010, kdy se pro

dítě vybírala pěstounská rodina. Výběr pěstounů však byl dle odvolacího soudu relevantní pro posouzení otázky rodičovské odpovědnosti a svolení k osvojení dítěte pěstouny, jelikož umístění dítěte bylo významné z hlediska toho, co bylo v jeho nejlepším zájmu. Norská vláda přitom předložila důkazy, že se vnitrostátní orgány snažily najít pěstounskou rodinu odpovídající přáním stěžovatelky. Soud v této souvislosti uvedl, že práva stěžovatelky podle článku 8 Úmluvy tak, jak jsou vykládána ve světle článku 9 Úmluvy, mohla být dodržena nejen tím, že by se nakonec našla náhradní rodina odpovídající jejímu přesvědčení. Vnitrostátní orgány vzaly v potaz různé zájmy, zejména potřebu stability dítěte. Nehledě na to, že dle širokého mezinárodního konsensu neexistuje povinnost umístit dítě do rodiny, která sdílí náboženskou, kulturní a jazykovou identitu rodičů, vnitrostátní orgány jsou však povinny vzít uvedené faktory v úvahu. Soud poznamenal, že vnitrostátní orgány jsou vázány povinnostmi využít prostředky, nikoli dosáhnout výsledku, a podnikly řadu kroků za účelem nalezení vhodného pěstounského domova. Velmi omezený styk a následné svolení k osvojení však náležitě nezohlednily zájem stěžovatelky, aby si dítě zachovalo alespoň nějaké vazby na svůj kulturní a náboženský původ.

Soud učinil závěr, že neexistovaly výjimečné okolnosti, které by ospravedlnily úplné zpřetrhání vazeb mezi matkou a dítětem, a že v řízení nebyly dostatečně zohledněny názory a zájmy stěžovatelky. Došlo proto k porušení článku 8 Úmluvy.

B. K POUŽITÍ ČLÁNKŮ 41 A 46 ÚMLUVY

1. Článek 41 (spravedlivé zadostiučinění)

V řízení před velkým senátem stěžovatelka žádala o náhradu nemajetkové újmy. Z důvodu opomenutí požadavky nevznesla před senátem. Soud poznamenal, že stěžovatelka byla v dopise z února 2017 vyzvána k předložení požadavků a upozorněna, že pokud svoji žádost nerozepíše a nedoloží ji relevantními doklady v souladu s čl. 60 odst. 2 jednacího řádu, Soud nemusí náhradu přiznat. Soud dále odkázal na věc *Nagmetov proti Rusku* (č. 35589/08, rozsudek velkého senátu ze dne 30. března 2017, § 63), v níž uvedl, že se v řízení před velkým senátem vychází z požadavků vznesených před senátem s výjimkou navýšení nákladů řízení. V uvedeném rozsudku Soud připustil, že za výjimečných okolností je při splnění určitých předpokladů možné přiznat náhradu spravedlivého zadostiučinění i za situace, kdy nárok nebyl náležitě uplatněn. V projednávané věci však ze spisu nevyplývá výslovné přání stěžovatelky podat žádost o přiznání spravedlivého zadostiučinění v řízení před senátem (*a contrario*, *Nagmetov proti Rusku*, cit. výše, § 85). Soud tak čtrnácti hlasy proti třem náhradu nemajetkové újmy stěžovatelce nepřiznal. Stěžovatelka dále požadovala náhradu nákladů řízení ve výši 37 650 eur; Soud jí přiznal částku 30 000 eur.

2. Článek 46 (závaznost a výkon rozsudků)

Stěžovatelka požadovala, aby Soud stanovil individuální opatření k nápravě (např. možnost obnovy řízení). Podle článku 46 Úmluvy se smluvní strany zavázaly řídit se konečnými rozsudky Soudu v každém případě, jehož jsou stranami. Kromě povinnosti zaplatit stěžovateli Soudem přiznanou výši spravedlivého zadostiučinění mají státy na základě odsuzujícího rozsudku i povinnost přijmout individuální a obecná opatření k nápravě. Přísluší žalovanému státu, aby pod dohledem Výboru ministrů z rozsudku vyvodil nezbytné závěry a přijal vhodná opatření k řešení problémů, které vedly Soud k závěru o porušení Úmluvy. Za určitých výjimečných okolností Soud považoval za vhodné upřesnit opatření, která má stát přijmout za účelem ukončit danou situaci, často systémovou, která vedla k porušení Úmluvy (*Guðmundur Andri Ástráðsson proti Islandu*, č. 26374/18, rozsudek velkého senátu ze dne 1. prosince 2020, § 311 a 312). V případech, jako je ten projednávaný, je přitom při zvažování individuálních opatření předním hlediskem nejlepší zájem dítěte (*Omoresfe proti Španělsku*, č. 69339/16, rozsudek ze dne 23. června 2020, § 70). Soud uvedl, že dítě stěžovatelky a jeho osvojitelé žijí v současnosti rodinný život, přičemž konečným důsledkem individuálních opatření by mohl být zásah do jejich práva na respektování rodinného života. Z toho vyplývá, že skutečnosti relevantní pro článek 46 Úmluvy by mohly vyvolat nové otázky, kterými se tento rozsudek nezabývá (viz *mutatis mutandis Johansen proti Norsku*, č. 12750/02, rozhodnutí ze dne 10. října 2002). Kromě toho, ačkoli stěžovatelka nepožadovala přijetí obecných opatření, pokud jde o možný systémový problém, norská

vláda prokázala, že vyvíjí snahu vykonat rozsudky týkající se opatření přijatých v zájmu dětí, ve kterých bylo shledáno porušení článku 8 Úmluvy, a mění rovněž právní úpravu. Z uvedených důvodů Soud neshledal důvod specifikovat individuální opatření ve smyslu článku 46 Úmluvy.

III. Oddělená stanoviska

Soudce Lemmens a soudkyně Motoc ve svém částečně nesouhlasném stanovisku vyjádřili politování, že většina nepřiznala stěžovateli náhradu nemajetkové újmy, byť okolnosti byly výjimečné, stěžovatelka opomněla požadavky vznést a současně je nejisté, zda se někdy bude s dítětem stýkat. Rovněž většině vytkli, že nebylo dostatečně vysvětleno snížení částky na náhradě nákladů řízení.

Ve svém částečně nesouhlasném stanovisku se soudce Serghides pozastavil nad nepřiznáním náhrady nemajetkové újmy a oponoval názoru chybně založeném na článku 43 Úmluvy, že stěžovatel, který nepředestřel požadavky na přiznání spravedlivého zadostiučinění v řízení před senátem, tak nemůže učinit v řízení před velkým senátem.